SATIRA V.

ITER BRUNDUSINUM.

Ad componendas controversias inter Augustum et Antonium ortas conventus utriusque legatorum, de quo videndus est Dio Cassius XLVIII. 54. habitus est autumno anni U. C. 717. Brundusii, quo missus est ab Augusto Mæcenas. Hoc igitur iter Horatius, qui cum aliis in comitibus Mæcenatis fuit, jocose describit. Materiam ridendi præbet conscensio navigii, magistratus Fundanus, duorum scurrarum concertatio, assatio macrorum turdorum, puella mendax, quæ Horatio noctem promissam non servat, superstitio Egnatiensium, et alia.

EGRESSUM magna me excepit Aricia Roma
Hospitio modico; Rhetor comes Heliodorus,
Græcorum linguæ doctissimus: inde Forum Appî,

Magna Roma egressum me excepit Aricia parvo hospitio. Comitabatur me Heliodorus rhetor inter Græcos eruditissimus. Hinc perreximus ad mercatum

Satira quarta Libri primi in ed. Sanad.—1 Harl. 2. 7. et Cruquii Nan. Tons. et Martin. *me cepit.* Harl. 3. 4. 6. nonnulli Lamb. Torrent. et Cruq. item Bentl. Lamb. Cruq. Torrent. Francis, et Kidd. *me accepit.* Sanad. mendosissime *me accipit.* Nonnullæ vett. *Aritia.*—3 *Græcorum longe* Harl. 3. nonnulli codd. Cruquii et Torrent. et cdd. vett. *Gr. linguæ* Harl. 2. 4, 6. 7. Exc. Sax. quinque Cruquii, totidem Torrentii, aliquot Lambini, Zarot. Bentl.

NOTÆ

1 *Egressum magna, &c.*] Lucilius Satira sua III. descripserat iter quod ab urbe Roma Capuam, indeque ad Siculum fretum obierat: hic Noster, ejus exemplo, suum Roma Brundusium iter facete admodum describit, plus μωμοσκόπον agens quam τοπογράφον, ut ait Cruquius. Anno scilicet U. C. 713. Antonianis et Octavianis dissidentibus, utrimque delecti viri sunt qui res Antonium inter et Augustum componerent. Itaque Brundusium, quod Antonii exercitus obsidione premebat, convenere legati, Mæcenas ab Augusto, Fonteius ab Antonio, cum Cocceio perinde utriusque Imperatoris amico, qui quidem optatam fecere pacem, fœdusque Brundusinum inde dictum sanxerunt. Porro Mæcenatem illuc officii causa secuti Horatius, Virgilius, et alii.

Aricia] Oppidulum in Appia via, distans Roma mill. pass. 16. hodie *la Riccia*, Ducatus insignia ostentat.

2 *Rhetor comes Heliodorus*] Huc pertinet quod aiunt: 'Facundus comes in via pro vehiculo est:' maxime quod Horatius Græci erat sermonis studiosissimus.

3 *Græcorum linguæ* [*longe*] *doctissimus*] Quidam legunt, *Græcorum linguæ doctissimus:* sed perperam. Quippe, ut redarguunt alii, quæ laus esset ista Rhetori Græco, Græcam linguam apprime callere?

Differtum nautis, cauponibus atque malignis.
Hoc iter ignavi divisimus, altius ac nos
Præcinctis unum : minus est gravis Appia tardis.
Hic ego, propter aquam, quod erat teterrima, ventri
Indico bellum, cœnantes haud animo æquo
Expectans comites. Jam nox inducere terris
Umbras, et cœlo diffundere signa parabat:
Tum pueri nautis, pueris convicia nautæ,

Appii oppidi, plenum nautis et cauponibus iniquis. Hoc iter partiti sumus pigri, quod unicum fuisset viatoribus altius quam nos succinctis. Appia via minus est molesta lente progredientibus. Ego istic bellum facio ventri ob aquam, quia ibi pessima est; cœnantes comites impatienter expectans. Jam nox prope erat terris umbras inducere, ac stellas cœlo spargere. Mox servi nautis, nautæ servis dicteria

et recentt.—7 Harl. 3. 6. 7. Venet. 1559. Glarean. Lamb. et aliæ edd. ante Bentl. *deterrima.* Harl. 2. 4. Gott. et edd. primæ; item Bentl. Sanad. Francis, Wetzel. Heindorf, Bipont. Baxt. Gesn. Zeun. Wakef. Comb. et Kidd. *teterrima.*—11 *Tunc pueri* Harl. 2. 7.—12 *Ingeris* duo codd. Lambini.—15

NOTÆ

Forum Appii] Oppidum Latii in Volscorum finibus, inter Ariciam ac Feroniam, juxta Paludes Pomptinas: quare in his navigantes nautæ plurimi istic habitant; caupones item, quia frequens ea via et celebris. Vide Epist. ad Pison. vs. 65. ad hæc verba, 'sterilisque palus,' &c. Not.

4 *Malignis*] Fraudulentis, iniqua uti mensura consuetis. Supra, Sat. I. 29. 'Perfidus hic caupo.'

5 *Hoc iter ignavi divisimus, &c.*] Quod expediti magis quam nos una die confecissent, in eo biduum posuimus.

6 *Præcinctis*] Strenuis, expeditis, εὐζώνοις: contra discinctus ignavum significat, ut alibi dictum.

Minus est gravis Appia tardis] Quia crebra sunt diversoria, in quibus licet commorari quoties libet.

7 *Ventri Indico bellum*] Scilicet appetenti cœnam negavi, quod nec palustrem ac fœtentem aquam bibere poteram; nec merum, propter ophthalmiam, de qua postea. Hinc 'cœnantes' incœnatus 'haud æquo expectans animo.'

9 *Jam nox inducere, &c.*] Quia terrestris via difficilior etiam vehiculis, idcirco ab Appii foro navigabatur Feroniam usque, noctu quidem; teste Strabone post citando. Hinc facile intelliges, lector, quæ deinde sequuntur: ut quod puerorum nautarumque vociferatio audita subito: quod 'nil procedere lintrem' viatores haud sensere: quod vix 'hora quarta' perventum sit eo quo ad ortum solis appellere oportuerat.

10 *Cœlo diffundere signa parabat*] Non hæc 'sermoni propior,' (quod ait Sat. præced.) immo sublimior dictio, ut et alibi interdum, Poëtæ excelso vel excidit, seu quod lectoris mentem excitare identidem juvat.

11 *Tum pueri nautis, &c.*] Servi a dominis præmissi ad comparandum navigium, cum nautis rixantur et conviciantur: quod quidem familiare hujus farinæ hominibus.

Convicia] Quasi 'convocia,' voci-

Ingerere. ¶ Huc appelle. ¶ Trecentos inseris; ohe!
Jam satis est. ¶ Dum æs exigitur, dum mula ligatur,
Tota abit hora: mali culices, ranæque palustres,
Avertunt somnos: absentem ut cantat amicam
Multa prolutus vappa nauta, atque viator
Certatim: tandem fessus dormire viator
Incipit; ac missæ pastum retinacula mulæ

inferre cœperunt: huc navem applica: trecentos introducis: ohe, jam sat multi sunt. Hora integra absumitur, dum pecunia exigitur, dumque mula alligatur. Molesti culices et ranæ palustres impediunt soporem. Nauta nimio refertus vino ac viator certatim canunt amicam absentem. Denique viator fatigatus dormire incipit: tumque ignavus nauta ad saxum ligat funem mulæ ad pabulum dimissæ, atque

Harl. 4. et edd. vett. *absentem cantat.* Harl. 2. 3. 6. 7. unus Han. Gott. Exc. Sax. Torrentiani non pauci, quinque Pulmanni, Bentleii Leid. Gal. Magdal. Franeq. et a pr. m. Petrens. *absentem ut cantat;* quod recepere Bentl. Sanad. Francis, Baxt. Gesn. Zeun. Wetzel. Heindorf, Bipont. Wakef. Comb. et Kidd.—18 Cuning. *ac pastum missæ.*—20 Harl. 2. 3. 4. 6. 7. Exc. Sax. Gott.

NOTÆ

ferationem plurimorum confusam significant. Festus. Alii aliter. 'Vocis contentionem' notat ea voce Tullius variis locis. Epist. I. 5. 'Pompeius, cum pro Milone diceret, clamore convicioque jactatus.' Orat. n. 160. 'Convicio aurium mihi extorta veritas est.'

12 *Huc appelle, &c.*] Verba sunt servorum contra nautas, qui plures quæstus causa excipiebant in navim: 'trecentos,' id est, nimis multos, non sine periculo navigantium, ob nimium onus ac pondus.

13 *Dum æs exigitur*] Naulum, navigationis pretium.

Mula ligatur] Tractura navim contra aquam. Strabo lib. v. 'prope Tarracinam iter facienti Romam fossa ad Appiam apponitur, et quidem multis in locis, quam et palustres et fluviatiles implent aquæ. Per eam nocturna maxime fit navigatio, ut qui primis conscendant tenebris, oriente sole egressi, viæ Appiæ reliquum evadant, et interdiu trahentibus mulis remulco, perambulent.'

14 *Mali culices*] Culex ab aculeo dictus, vel quasi cutilex, quod cutem lacessat.

Ranæque palustres] Ad discrimen aliarum quæ rubetæ vocantur, et in sentibus ac dumis latitant. Illæ ergo coaxantes viatoribus seu navigantibus somnum adimunt, per importunum ac frequens βρεκεκεκὲξ, κοὰξ, κοάξ. Aristophan. Ran.

15 *Cantat*] Ad sublevandum horrorem ac tædium nocturni temporis ac silentii.

16 *Prolutus*] Virgil. Æneid. I. 'pleno se proluit auro.'

18 *Ac missæ pastum, &c.*] Ubi nauta, qui mulam moderabatur, sensit dormire viatores, et ipse dormituriens mulam solvit pastumque dimittit, funem vero navigii religat ad saxum, moxque sopori se tradit humi stratus, parum solicitus qua hora perveniret ad destinatum locum.

Nauta piger saxo religat, stertitque supinus.
Jamque dies aderat, cum nil procedere lintrem
Sentimus: donec cerebrosus prosilit unus
Ac mulæ nautæque caput lumbosque saligno
Fuste dolat: quarta vix demum exponimur hora.
Ora manusque tua lavimus, Feronia, lympha.
Millia tum pransi tria repimus, atque subimus

dormit supinus. Jam vero lux fulgebat, quando advertimus cymbam minime progredi, donec iracundus quidam exsilit, et mulæ nautæque caput ac lumbos verberat saligno fuste. Tandem vix hora quarta descendimus e navi: statimque faciem et manus abluimus aqua tua, o Feronia: deinde vero pransi lente processimus ad tria

membranæ Pulmanni, Bersmanni, Zarot. Mediol. 1477. Venett. 1477. 1478. 1479. et forte omnes ante Ald. etiam R. Steph. *nil cum.* Ita quoque Bentl. Sanad. Francis, Wetzel. Heindorf, et Kidd.—22 *Et mulæ* Harl. 3.—23 Exc. Sax. *exponimus.*—24 Nic. Heinsius conj. *lavimur;* quod recepit Bentl.—25 Harl.

NOTÆ

21 *Donec cerebrosus, &c.*] Donec unus viatorum seu navigantium ad terram prosilit, atque e salicibus littori assitis virgam secat, qua iratus nautam dormientem excitat, ejus caput et lumbos percutiendo, nec ipsi parcit mulæ cerebrosus, in obvium quidlibet exonerans indignationem suam ac bilem.

23 *Dolat*] Metaphora a fabris lignariis, qui dolabro coæquant expoliuntque ligna.

Quarta vix demum exponimur hora] Extra navim ponimur ad Feroniam tandem, hora post exortum solem quarta, id est decima nostra matutina, in æquinoctio nempe: quod pluribus explicavi in meis annotationibus ad Persii Sat. III. initium.

24 *Ora manusque tua lavimus, &c.*] Ex religioso veterum erga Deam illam cultu: quæ in Soracte monte habebat sacrum fontem, lucum, templum: nomenque dedit urbi Feroniæ, inter Circæos et Tarracinam. Nec omittam duo quæ narrantur miracula: alterum quod Deæ illius afflati numine ardentes prunas nudis pedibus absque læsione calcare aiunt: alterum est quod Feroniæ lucus aliquando cum arsisset, indeque auferre simulacrum accolæ meditarentur, subito nemus revirnit. Hinc Virgil. Æn. VII. 800. 'viridi gaudens Feronia luco.' Vide Strab. lib. V. Dionys. Halic. Plin. Porro quæ fuerit illa Dea, haud plane compertum. Dionysius asserit Feroniam consecratam a Lacedæmoniis illis qui, tempore Lycurgi in Italiam appulsi, locum istum dicarint, numenque coluerint sub hoc nomine, eo quod illuc ferri non infeliciter contigisset. Alii volunt ipsam Junonem esse quæ ibi Feronia vocetur, colaturque, sicut apud Anxur urbem non longe remotam Jupiter Anxurus. Certe Virgil. cit. utrinsque pariter ibidem meminit. Constat Feroniam nemorum Deam extitisse, a ferendis arboribus appellatam. Immo veteres numen fecere ex illa vi arcana arboribus insita, per quam vigent, pullulant, florent, edunt fructus.

25 *Millia tum pransi, &c.*] Postquam sumus pransi Feroniæ, tria passuum

Impositum saxis late candentibus Anxur.
Huc venturus erat Mæcenas, optimus atque
Cocceius; missi magnis de rebus uterque
Legati, aversos soliti componere amicos.
Hic oculis ego nigra meis collyria lippus
Illinere. Interea Mæcenas advenit, atque
Cocceius, Capitoque simul Fonteius, ad unguem
Factus homo, Antonî, non ut magis alter, amicus.
Fundos Aufidio Lusco Prætore libenter

passuum millia: ac pervenimus Anxur exstructum super rupes eminus apparentes ob candorem. Illuc debebant convenire optimus Mæcenas atque Cocceius, legati ambo ad negotia missi gravissima; ceterum assueti reconciliare amicos abalienatos. Illic ego lippientes oculos collyrio inunxi. Interim accessit Mæcenas et Cocceius, unaque Fonteius Capito vir ad amussim factus, ita gratiosus Antonio ut nemo magis. Sponte deseruimus Fundos, ubi Prætor erat Aufidius Luscus, deridentes munera

7. *tunc pransi.* Harl. 2. 3. 4. 6. 7. et edd. vett. *tria repsimus.*—29 ‘ Tres codd. *adversos* habent, quod mihi sane magis placet, et cum verbo *componere*

NOTÆ

millia confecimus lento quidem gradu, tum propter stomachi repletionem, cum ob locorum acclivitatem; contendimusque Anxur.

26 *Anxur*] Urbs hæc Latii, post dicta Tarracina, colli et saxo imposita, mari Tyrrheno imminet. Olim etiam Thrachne appellata, ab asperitate loci.

27 *Cocceius*] Cocceius Nerva, proavus Nervæ Imperatoris, erat illustris Jurisconsultus, ceterum Augusto pariter atque Antonio gratiosus.

Missi magnis de rebus uterque Legati] Inde enim pax Imperii et Reipublicæ Romanæ pendebat. Illi adversos exercitus prope Brundusium, sancito fœdere, in una coëgere castra. Antonio vero in matrimonium data Octavia Augusti soror. Tit. Liv. lib. CXXVII. Appian. lib. V. Sueton. Octav. cap. 17.

30 *Collyria*] Oculorum medicamenta, proprie σποδιακὰ et τέφρια, ob cinereum colorem: unde Horatius vocat *nigra*. Cornel. Cels. VI. 6. παρὰ τὸ κωλύειν τὸ ῥοῦν, ab inhibenda fluxione, dictum volunt collyrion: sed multos etiam alios ad usus adhibetur.

32 *Capito Fonteius*] Hunc Dio Consulem cum Germanico fuisse scribit. Livius et Appianus ex Antonii parte Pollionem, ex Augusti Mæcenatem duntaxat missos referunt, cum Cocceio quidem; nullam vero Capitonis faciunt mentionem.

Ad unguem Factus homo] Eximiis dotibus vir ornatissimus. Metaph. a marmorariis, qui lævitatem et juncturas explorant superducto ungue. Hinc Pers. Sat. I. 65. ‘ ut per læve severos Effundat junctura ungues.’

34 *Fundos Aufidio, &c.*] Fundis minime commorati sumus, sed prandimus tantum; postea Formias progressi, ubi pernoctavimus.

Fundos] Oppidum hoc in via Appia, initio regni Neapolitani, Tarracinam inter et Formias medium, ad decem fere pass. mill. vino generoso celebratur.

Aufidio Lusco Prætore] Prætor di-

Linquimus, insani ridentes præmia scribæ,
Prætextam, et latum clavum, prunæque vatillum.
In Mamurrarum lassi deinde urbe manemus,

scribæ insanientis, prætextam, latum clavum, et batillum ignis. Postea fatigati

magis convenit.' *Torrent.*—36 Harl. 2. 6. Harl. 7. a m. sec. Zarot. Mediol. 1477. Venett. 1479. Florent. 1482. R. et H. Steph. Rutgers. Burm. Maitt. Bentl. Sanad. Dunster, Schrevel. Bond. Delph. Francis, Wetzel. Heindorf, Wakef. et Kidd. *prunæque batillum.* Baruff. *prunei bacillum.* Quidam ap-

NOTÆ

citur quod præeat vel præsit juri dicundo. Alex. ab Alex. II. 15.

35 *Insani ridentes præmia scribæ*] Romæ scribarum officium etiam libertinis patebat, adeoque vile censebatur: attamen magistratus in municipiis sæpe merces ac præmium erat scribarum. Sic Aufidius Luscus Fundis Præturam adeptus sibi jam aliquis videbatur: at quod sua dignitate plusculum superbiret, ludibrio fuit Mæcenati aliisque qui eum comitabantur. Hunc enim aliosque legatos a Fundano illo Prætore, honoris causa, salutatos intelligendum est. Apud Sueton. Caligul. cap. 23. 'Ex publicis monumentis certum, Aufidium Lingonem Romæ honoribus functum.'

36 *Prætextam*] Ex Varrone de Ling. Lat. lib. v. toga erat alba purpureo prætexta limbo: quæ quidem non puerorum fuit solum, sed et magistratuum. Unde et prætextatus a togato differt, ut magistratus a privato. Hanc 'supra tunicas honorati quique induebant,' inquit Non. Marcell. De ea veste jam dixi in Epod. v.

Latum clavum] Vestis hæc nobiliorum propria, plagulis decorata aureis sive purpureis, latioribus in Senatore, angustioribus in equite. Unde Ovid. Trist. IV. Eleg. ult. 'clavi mensura coacta est.' Nec matronæ carebant simili quodam ornatu. Nam et earum vestis habebat patagium, quod erat 'aureus clavus qui pretiosis vestibus addebatur,' ex Nonio. Porro nomen deducunt a similitudine cum clavorum capitibus, quibus similes essent aureæ illæ plagulæ. Nec perperam alii etymon hoc rejiciunt, asseruntque clavos istos fuisse purpureas fascias seu limbos utrimque tunicæ assutos: tunicæ, inquam; nam latus clavus erat interior vestis supra quam assumebatur prætexta: et hoc plerique non animadverterunt contrariumque scripserunt, certe immemores Prætore capitis sententiam ferente deponi prætextam consuevisse, at minime laticlavum.

Prunæque vatillum] Tanta erat Aufidii insania, ut ante se ferri prunas in batillo, id est, foculo ansato et gestatili, juberet, ad instar virorum Principum et Imperatorum, quibus præferebatur ejusmodi ignis, summæ auctoritatis ac potestatis index et insigne. Frustra quidam intelligunt vas parvum, in quo suffitus nempe fieret Jovi Hospitali, sive hospitibus et convivis.

37 *In Mamurrarum urbe*] Sunt qui Mamurras urbem afferant inter Fundos et Formias, vern. *Itro* vel *Itri*, cujus etiamnum extent ibidem rudera. Philip. Ferrar. Verum ipsæ hic Formiæ accipiendæ sunt, e quibus oriunda Mamurrarum familia Romæ quidem Senatoria. Adde quod illius oppidi maximam partem obtinebat

Muræna præbente domum, Capitone culinam.
Postera lux oritur multo gratissima: namque
Plotius et Varius Sinuessæ Virgiliusque
Occurrunt; animæ, quales neque candidiores
Terra tulit, neque quis me sit devinctior alter.
O qui complexus! et gaudia quanta fuerunt!
Nil ego contulerim jucundo sanus amico.

commoramur in civitate Mamurrarum, Muræna hospitium, Capitone cœnam dante. Postera dies illuxit longe amœnissima; etenim Plotius, Varius, atque Virgilius obviam nobis fuerunt Sinuessæ; homines tales ut nec meliores terra protulerit, nec quisquam sit me conjunctior cum illis. O quales amplexus, et quam magna lætitia extitit! Ego, dum mente sana ero, nihil æquabo cum fideli amico. Villula quæ

Ascens. Ald. R. Steph. *prunæque catillum.*—43 Cuning. *et gaudia quanta fuere.*

NOTÆ

Mamurra Eques Romanus Cæsaris amicus, opibus præpotens: quem vellicat sane hic noster; ut et Catullus. 'Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cœlio monte Cornelius Nepos tradidit Mamurram Formiis natum, Equitem Romanum, præfectum fabrorum C. Cæsaris in Gallia .... nullamque nisi e marmore columnam habuisse, omnes solidas e Carystio aut Lunensi .... hic est Mamurra Catulli Veronensis carminibus proscissus, cujus domum Catullus dixit habere quicquid habuisset Comata Gallia.' Hæc Plin. XXXVI. 6. Vide III. Od. 17. ubi Lamiarum originem e Formiis urbe celebrat Horatius.

Lassi manemus] Nam a Tarracina seu Anxure Formiæ distant ducentis prope stadiis. Quadringenta numerat Strabo certe hallucinatus.

38 *Muræna præbente domum, &c.*] Muræna et Capito Formiis habentes domum uterque, officium partiti erga præclaros hospites, alter hospitium, alter epulas præbent. Muræna ille frater erat Liciniæ, quæ postea nupsit Mæcenati. Vide III. Od. 19.

40 *Plotius et Varius*] Hi sunt eximii poëtæ Virgilio perinde ac Horatio amicissimi, quibus ab Augusto commissa est cura emendandæ Æneidos post mortem Virgilii, hac lege ut nihil adderent. Cum Plotio et Vario tertius erat Tucca, et ipse eruditione clarus, ad recensendum opus divinum. Servius.

Sinuessæ] Hæc urbs Campaniæ, ad ostia Liris fluvii, ubi nunc *Rocca di Mondragone.* Ibi desinit Massicus mons. Martial. XIII. 111. 'De Sinuessanis venerunt Massica prelis.' Sinuessanas porro aquas sterilitatem fœminis, maribus autem insaniam auferre tradunt Plin. &c.

44 *Nil ego contulerim jucundo sanus amico*] Excepta sapientia, nihil homini præstantius amicitia meliusve a Diis immortalibus datum, affirmat Tullius. Proverb. XVIII. vs. ult. 'Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.' Ecclesiastici cap. VI. 'Amicus fidelis protectio fortis: qui invenit illum, invenit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio .... medicamentum est vitæ et immortalitatis.'

Proxima Campano ponti quæ villula, tectum
Præbuit; et parochi, quæ debent, ligna salemque.
Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.

vicina est ponti Campano hospitium dedit: parochi vero quæ debent ligna et salem præbuerunt. Inde muli Capuæ deponunt clitellas tempestive. Mæcenas ivit lusum,

NOTÆ

45 *Proxima Campano, &c.*] Sinuessæ pransi jucundius quidem ob occursum amicorum, venerunt omnes simul ad hanc villam, in qua pernoctarunt.

Campano ponti] Qui impositus est Vulturno Campaniæ fluvio per Venafrum, Capuam, aliasque urbes in mare Tyrrhenum decurrenti.

46 *Parochi*] Quasi præbitores, a παρέχειν, *præbere*, curatores erant publici per urbes et loca jus habentes ab oppidanis exigendi certa stipendia, unde peregrinis et legatis necessaria suppeditarent Reip. nomine. Tull. ad Attic. XIII. 2. ‘Ariarathes Ariobarzanis filius Romam venit .... omnino eum Sestius noster parochiis publicis occupavit;’ (id est, præbitionibus ac muneribus publicis; alii legunt, *parochus publicus*;) ‘quod quidem facile patior. Verumtamen quod mihi magna cum fratribus illius necessitudo est, invito eum per literas ut ad me diversetur.’ Jam res patet de peregrino: de legatis autem auctoritate publica missis hæc habe, studiose lector. Idem Tull. item ad Attic. v. 16. ita scribit: ‘In perditam et plane eversam in perpetuum provinciam nos venisse scito, magna quidem expectatione, prid. Kal. Sextil. moratus triduum Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade, audivimus nihil aliud nisi civitatum gemitus, ploratus, &c..... Levantur tamen miseræ civitates, quod nullus sit sumtus in nos, neque in legatos, neque in quæstorem, neque in quenquam. Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Julia dari solet, non accipere, sed ne ligna quidem; nec, præter quatuor lectos et tectum, quenquam accipere quicquam: multis locis ne tectum quidem, et in tabernaculo manere plerumque. Me hercule etiam adventu nostro reviviscunt, justitia, abstinentia, clementia tui Ciceronis. Itaque opiniones omnium superavit.’ Præclaram etiam huic loco lucem dabit Livius initio lib XLII. ‘Ante L. Posthumium Consulem,’ inquit, ‘nemo sociis unquam in ulla re oneri aut sumtui fuit. Ideo magistratus mulis tabernaculisque et omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis: privata hospitia habebant; ea benigne comiterque colebant: domusque illorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diverti mos esset. Legati, qui repente aliquo mitterentur, singula jumenta per oppida, iter qua faciendum erat, imperabant: aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant.’ At ipse, ut est paulo ante, cum senatui placuisset ‘Consulem, ad agrum publicum a privato terminandum, in Campaniam ire,... priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet ubi diverteretur; jumentaque, cum exiret inde, præsto essent.’

47 *Hinc muli Capuæ, &c.*] Ab ea villula mulis vecti Capuam venimus, tempestive quidem, nam ea die confecimus millia passuum non plus sexdecim.

Capuæ] Hæc Campaniæ metropolis ac veluti arx deliciarum et arro-

Lusum it Mæcenas, dormitum ego Virgiliusque:
Namque pila lippis inimicum et ludere crudis.
Hinc nos Coccei recipit plenissima villa,
Quæ super est Caudî cauponas. Nunc mihi paucis

ego vero ac Virgilius dormitum ivimus: nam pilæ ludus est noxius lippis atque crudis. Istinc ad Coccei villam pergimus copiosissimam, quæ sita est supra taber-

—51 *Caudi* vel *Caudis* Gott. in marg. Florent. 1482. Mediol. 1486. Venet. 1486. et Locher. *Claudi* Harl. 2. 3. 4. 7. nonnulli Torrent. Vet. Comb. et al.

NOTÆ

gantiæ pridem fuit. 'Alteram Romam' vocat Cicero Philipp. XII. alibi vero 'superbiæ domicilium.' Hannibalis virtutem corrupit ac fregit illa 'pelago, cultuque, penuque potens' civitas, 'deliciis, opibus, famaque;' ut canit Ausonius. Hodie jacet in ruderibus. Duobus autem exinde milliaribus versus Boream excitata est Capua nova veteri haudquaquam par. De ea jam in Epod. XVI.

48 *Lusum it Mæcenas, &c.*] Pila palmaria; cujus exercitatio ad sanitatem utilis robusto quidem et bene affecto: at crudis noxia et κακοστομάχοις, qualis Virgilius: contra salubris somnus et quies; pariter et lippientibus, qualis Horatius. Scilicet agitatio corporis vehemens ciet irritatque humeros; quos lente duntaxat coquit calor naturalis. Adde quod oculorum acies non parum laborat in observanda pila. Cornel. Cels. I. 2. Galenus de Symptom. Caus. IV. 5.

49 *Pila*] Quasi pilis plena sic vocatur, ex Isidoro. Alii a πιλοῦν, *densare*, deducunt originem, sive quod pila potissimum conficiatur e πίλῳ, id est, lana coacta et compacta. Quadruplex erat. 1. Harpastum, e corio confecta minor pila, quam solo repercussam remittebant. 2. Follis, ex aluta; major brachiis, minor pugnis intorquebatur. 3. Trigonalis, sive trigon: nomen a triangulari situ ludentium ternorum, qui sibi invicem ita pilam reddebant, diligenter caventes ne excideret manu sive dextra, sive sinistra. 4. Paganica a pago et paganis dicta: ab his enim ad urbem venit. Plumis infarta erat; durior folle, mollior trigone. Quæ omnia belle notat et exprimit Martialis, IV. 19. XII. 84. XIV. 45. 46. 47. Vide infra II. Sat. 2. 11. Not.

50 *Hinc nos Coccei, &c.*] Inde processimus ad villam Coccei rebus omnibus abundantem. Hæc sita est 'supra cauponas Claudii' cujusdam. Vel accipe oppidum quoddam ab Appio Claudio conditum. Placet tamen legere potius cum aliis, *Caudî:* nam inter Capuam et Beneventum sunt Caudium oppidum, hodie *Arpaia,* item Valles et Furcæ Caudinæ; in quibus intercepti aliquando Romani sub jugum turpiter missi sunt: quam tamen ignominiam paulo post gravi ultione eluerunt. Liv. lib. IX.

51 *Nunc mihi paucis, &c.*] Facete admodum Poëta Musas in re ludicra invocat, veluti solet fieri in gravibus argumentis. Descripturus nempe duorum scurrarum ridiculam contentionem, serio videtur grave quidpiam adoriri; quo majorem excitet jocum.

Sarmenti scurræ pugnam Messîque Cicirri,
Musa, velim memores; et quo patre natus uterque
Contulerit lites. Messî clarum genus Osci;
Sarmenti domina extat. Ab his majoribus orti
Ad pugnam venere: prior Sarmentus, Equi te
Esse feri similem dico. Ridemus: et ipse
Messius, Accipio; caput et movet: O, tua cornu
Ni foret exsecto frons, inquit, quid faceres, cum
Sic mutilus minitaris? At illi fœda cicatrix
Setosam lævi frontem turpaverat oris.

nas Claudii. Jam precor, o Musa, ut mihi referas paucis verbis Sarmenti scurræ certamen atque Messii Cicerri: et quo patre ambo geniti pugnam inierint. Illustris Messii origo ab Oscis: Sarmenti domina etiamnum vivit. Ab istis prognati majoribus in certamen devenere. Sarmentus prior locutus: Aio te esse similem equi indomiti. Cachinnos sustulimus. Tum Messius, accipio, inquit; simulque caput agitat. Continuo Messius dixit: O quid agas, si cornu tua fronte non esset amputatum, quandoquidem ita mutilatus minaris? nimirum turpis cicatrix ei deformarat

vett.—52 'Primus, ut puto, Aldus *Ciceрri* invexit. Vetustiores, duæ scilicet Venetæ et Locheriana, *Cicirrhi*. Sic et Torrentii, Pulmanni, Bersmannique aliquot cum Regio *Cicirri*. Revocanda est utique lectio antiqua. *Cicirrus* est *κίκιῤῥος, gallus*. Hesychius: *Κίκιῤῥος, ἀλεκτρυών.' Bentl. Cicirri* etiam Gott. Mediol. 1477. Venett. 1477. 1478. 1479. Florent. 1482. Cuning. et recentt.—54 *Contulerint* Exc. Sax. Zarot. Mediol. 1477. et Cuning.—58 *Accipito* Zarot.—60 Gott. Harl. 3. 6. Mediol. 1477. Venet. 1479. Florent. 1482. Bentl. Cuning. Sanad. Francis, Wetzel. Heindorf, Wakef. et

NOTÆ

54 *Messî clarum genus Osci*] Ironice prorsus. Nam hi Campaniæ populi, in Latii et Samnii confinio degentes, non solum ignobiles, sed et infames erant. Vide Strabon. Huc etiam facit quod 'obscœnum' quidam ab Oscis deducunt. Festus Oscos prius Opscos teste Ennio dictos ait, et stupra inconcessæ libidinis, ab ejus gentis prava consuetudine, obscœna dici, ex Verrio.

55 *Sarmenti domina extat*] Ergo servus erat ille, aut servili genere. Hic scurra Augusto fuisse in deliciis atque Antonio memoratur. Ex Plutarcho: 'Antonio infensa erat Cleopatra, quod in cœna dixisset, ipsis quidem acidum vinum infundi: Sarmentum autem Romæ Falernum potare. Erat vero Sarmentus Cæsaris servulus ex iis qui festivitatis causa haberi solent, quos Romani delicias appellant.' Juvenalis initio Sat. v. meminit hujus scurræ.

58 *O, tua cornu, &c.*] Pergit convitiari Messio Sarmentus: quid faceres, si frons tua esset adhuc armata illo cornu, quod exsectum tibi est nimis terribili et feroci? Sarcasmus.

60 *Illi fœda cicatrix, &c.*] Nempe Messii in fronte apparebat cicatrix exsectæ verrucæ, quæ amputati cornu speciem exhibebat.

Campanum in morbum, in faciem permulta jocatus,
Pastorem saltaret uti Cyclopa rogabat;
Nil illi larva aut tragicis opus esse cothurnis.
Multa Cicirrus ad hæc, donasset jamne catenam

hirsutæ frontis partem sinistram. Hinc plures jocos in vultum Campanumque morbum jactans, orabat ut saltaret ad modum Cyclopis pastoris; neque vero larva aut cothurnis tragicis ipsum indigere. Ad ista denique Cicerrus plurima retorsit: in-

NOTÆ

62 *Campanum in morbum*] Seu verrucas, quas habebant frequentes Campani in vultu fœdas: vel turpem quandam aliam luem ciborum ac luxuriæ intemperantia creatam. Non absurde Torrentius intelligit eum morbum, de quo Plin. XXVI. 1. 'Sensit et facies hominum novos, omnique ævo priore incognitos, non Italiæ modo, verum etiam universæ Europæ, morbos: ... sine dolore quidem illos ac sine pernicie vitæ; sed tanta fœditate, ut quæcumque mors præferenda esset. Gravissimum ex his lichenas appellavere Græco nomine; Latine mentagram, quoniam a mento fere oriebatur, joculari primum lascivia dictam; ut est procax natura multorum in alienis miseriis: occupat in multis totos utique vultus, oculis tantum immunibus; descenditque in colla, pectusque, et manus, fœdo cutis furfure.' Campanum alii morbum interpretantur propriam ei genti luxuriam arrogantiamque.

63 *Pastorem saltaret uti Cyclopa*] Exprobrat similitudinem cum Polyphemo, quippe ille pariter ingens corpore et immani statura, hirsutaque fronte, in qua etiam cicatrix oculum Cyclopis obturatum referebat. Quapropter nec *larva* facies turpis, nec crura sat procera indigerent cothurnis, id est, altis calceis, quibus ad majestatem utuntur Tragœdi. Petrus Crinitus de honesta disciplina, XVII. 3. apposite omnino, 'Inter voluptates scenicas,' inquit, 'celebrari video Cyclopea. Sic vocarunt cum Cyclopem in scena saltantem proferrent, habitu et ornamentis, quibus Polyphemus apud Poëtas decoratur. Quod ego duxi observandum, ut Horatii locum interpretemur paulo indiligentius ab aliis expositum. Itaque sic allusit, cum de Sarmento scurra et Messio Osco, eorumque litibus disserit: ac Messium ore fœdo et facie turpi similemque larvæ reddit.' Quo loco *saltare Cyclopa* nihil puto aliud ab Horatio intelligi, quam et fronte et habitu talem fuisse Messium, ut Polyphemum in scena saltantem posset exprimere; ac risum de se spectantibus facile commovere.' Polyphemum ab Ulysse occæcatum lege apud Homerum, Odyss. I. Virgil. Æneid. III. De eo Servius ita scribit: Multi Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duos, alii tres. Sed totum fabulosum est. Vir ille prudentissimus fuit, et ob hoc oculum in capite habuisse fertur, id est, juxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Ulysses eum tamen prudentia superavit: et ob hoc eum cæcasse fingitur. Vide et Euripid. Cyclop.

65 *Donasset jamne catenam, &c.*] Servi enim manumissi seu Laribus, seu Deorum alicui, consecrabant vincula quibus olim stricti fuerant. Ita Cicirrus servilem objicit turpitudinem Sarmento. Vide Alex. ab Alex. III. 20.

Ex voto Laribus, quærebat: scriba quod esset,
Nilo deterius dominæ jus esse. Rogabat
Denique, cur unquam fugisset; cui satis una
Farris libra foret, gracili sic, tamque pusillo.
Prorsus jucunde cœnam produximus illam.
Tendimus hinc recta Beneventum; ubi sedulus hospes
Pæne, macros, arsit, turdos dum versat in igne:

terrogabat, numquid jam ex voto sua vincula consecrasset Laribus: quamvis esset scriba, nihilo minus heræ jus in eum superesse: quærebat tandem quare fugisset aliquando ipse cui sufficeret una farris libra, scilicet adeo tenui et parvo. Hilariter sane peregimus eam cœnam. Inde recta nos contulimus Beneventum, ubi hospes officiosior propemodum deflagravit, cum turdos macilentos ad focum torreret.

Kidd. *miniteris.*—67 *Nullum deterius* Harl. 2. *Nullo deterius* unus Han. *Deterius nihilo* Harl. 3. 4. 6. 7. et Vet. Comb. *Deterius dominæ nihilo* edd. vett. *Nihilo deterius* Bentl. Cuning. post alios ex codd.—68 Venet. et Glarean. ap. Zeun. *cur nunquam.* Harl. 2. 3. 4. 6. 7. unus Vat. Donat. Faërn. Tornes. Nicot. Cleric. Dan. alii, *cur unquam.*—70 Bentl. ex codd. melioribus Fabricii, Pulmanni, Torrentii, et Bersmanni, Leid. et Regin. *producimus;* et sic Gott. et Harl. 4. 6. *perducimus* aliquot Torrentii; unus ejusdem *deducimus.* —71 Harl. 2. *recto.* Harl. 3. 7. et Vet. Comb. *recte.*—72 *Pæne arsit macros* Lambinus ex uno cod. Lambini. *Pæne macros arsit* Gott. Exc. Sax. duo item Dorvillii, cum Taurinensi, et Franeq. Zarot. Mediol. 1477. Venet. 1479. et Florent. 1482. Vide Rutgers. Lect. Venus. cap. 10. Cannegiet. ad Avien. Fab. xxv. 4. et Dorvill. ad Charit. p. 323. *dum turdos* vulgg. ante Bentl. *in igni* unus Bersmanni, Bentleii Regius, et a m. pr. Regin. *in igni,* quod rece-

NOTÆ

66 *Scriba*] Alii scribæ dicebantur a sua functione; alii erant magistratuum, puta Quæstorii, Prætorii, Ædilitii, &c. Scribæ officium apud Romanos mercenarium; nec magni testimonii aut pretii. Alex. ab Alex. II. 2.

67 *Nilo deterius dominæ jus esse*] In servos etiam manumissos domini retinebant jus operarum, v. g. sarciendi vestes, suendi calceos, &c.

68 *Cur fugisset*] Nullum servo probrum gravius, quam fugisse. Hinc enim contumeliose furcifer appellabatur, eo quod hæc erat fugitivi servi pœna, furcam collo appensam circumferre.

Cui satis una Farris libra foret] Hæc sæpius erat servis fugiendi causa, quod nimis parce a dominis alerentur. At Cicirrus, utpote gracilis ac pusillus, tenui alimento poterat ac debebat esse contentus, una videlicet farris libra servis quotidie dari solita ad victum. Quod quidem dimensum proceris corporibus exiguum ac vix sufficiens videbatur. Ex Gell. xx. 1. Debitori in carcere retento Lex XII. Tab. jubebat dari in dies libras farris ab eo qui vinctum tenebat.

71 *Beneventum*] Hæc urbs Hirpinorum a Diomede condita, 28. mill. pass. a Capua; olim dicta Maleventum: at deducta eo colonia Romani ad melius omen mutari nomen, et Beneventum dici in posterum, voluerunt. Fest. Plin. &c.

72 *Turdos*] Gall. *des grives.* Horum aviaria veteres habebant tanta qui-

Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam
Vulcano, summum properabat lambere tectum.
Convivas avidos cœnam servosque timentes
Tum rapere, atque omnes restinguere velle videres.
Incipit ex illo montes Apulia notos
Ostentare mihi, quos torret Atabulus; et quos
Nunquam erepsemus, nisi nos vicina Trivici
Villa recepisset, lacrymoso non sine fumo,
Udos cum foliis ramos urente camino.
Hic ego mendacem stultissimus usque puellam

Enimvero exarsit ignis; et flamma per vetustam culinam grassata prope attingebat tectum. Mox aspexisses convivas famelicos atque famulos trepidantes cœnam præripere, et cunctos allaborantes extinguere. Exinde Apulia cœpit ostendere montes mihi cognitos, quos adurit Atabulus, quosque nunquam præteriissemus, nisi nos excepisset villa Trivici proxima, haud absque fumo lacrymas eliciente, dum in foco incenderentur humidi rami cum frondibus. Illic ego demens mendacem meretricem

pit Bentl. Bersmanni alter et Bentleii Battel. *in ignem.*—82 ‘ Novæ distinctionis ope vim et gratiam loco conciliavi: *Hic ego mendacem, stultissi-*

NOTÆ

dem ut ex his agri stercorarentur, optimo certe fimo. Plin. XVII. 9. Varro, Columella. Porro ex omni occasione captans jocum Satiricus noster macros notat turdos, quos magna tamen sedulitate hospes ad ignem versabat hospitibus apponendos, adeo ut ipse pæne arserit ejusque domus pariter.

74 *Vulcano*] Hic Deus ignis ponitur non raro pro ipso igne. Metonym. vide I. Od. 4.

Summum properabat lambere tectum] Hujus incendii facile grassantis ut rationem intelligas, scire te, lector, oportet quod cum aliis scribit Cœlius Rhodig. XXVI. 21. ‘ habuisse veteres in domibus tecti medio apertionem, quam nuncupabant capnodochen,’ id est fumi receptaculum. Nec enim, ut fit hodie, in excavato pariete caminus erat, sed in medio cubiculo hyberno: siquidem in æstivo non erat focus. Vitruv. VII. 3. Hinc et nunc abutimur voce ‘ caminus,’ fornacem, hypocaustum, ignem, significante: quam tamen usurpamus pro fumario, seu gula fumum emittente extra tectum. Isidor. XIX. 6.

75 *Convivas avidos, &c.*] Cœnam jam paratam servare satagunt famelici illi magis quam ædes scilicet alienas.

77 *Incipit ex illo montes, &c.*] Benevento egressis incipiunt aspici montes Apuliæ, Horatio quidem regio notissima, exinde orto videlicet. De Apulia III. Od. 30. et Epod. II.

78 *Atabulus*] Ventus Apuliam infestans, dictus quasi ἄτην βάλλων, immittens calamitatem. Plin. XVII. 24. Gell. II. 22. hunc, ut volunt, eundem Noster vocat Iapyga I. Od. 3.

79 *Erepsemus*] Syncope, pro ‘ erepsissemus,’ id est transivissemus. Sic postea Sat. IX. ‘ surrexe’ pro ‘ surrexisse.’ Virgil. Æneid. IV. 606. ‘ extinxem’ pro ‘ extinxissem.’ Lucre-

Ad mediam noctem expecto: somnus tamen aufert
Intentum Veneri; tum immundo somnia visu
Nocturnam vestem maculant, ventremque supinum.
Quatuor hinc rapimur viginti et millia rhedis,
Mansuri oppidulo, quod versu dicere non est,
Signis perfacile est: venit vilissima rerum
Hic aqua; sed panis longe pulcherrimus, ultra
Callidus ut soleat humeris portare viator;
Nam Canusî lapidosus: aquæ non ditior urna;

*expecto frustra ad mediam usque noctem.] Tum vero sopor me invasit. * * * Inde rhedis vehimur per quatuor et viginti millia passuum, commoraturi in parva urbe quam indicare non licet versu hexametro; signis autem, est facillimum. Ibi venditur aqua rerum vilissima: at panis est optimus certe; adeo ut prudens viator consueverit sponte humeris ferre; quia Canusii est lapidosus: urna autem aquæ*

mus usque, puellam.' Wakef.—89 Gott. Mediol. 1477. 1486. Venet. 1479. et Florent. 1482. *ultra.* Vet. Comb. Venet. 1559. Glarean. Chabot. *ultro.*—

NOTÆ

tius pariter 'confluxet.' Terentius in Adelph. 'produxe,' &c.

Trivici] Hoc oppidum est in Campaniæ finibus, montuosa valde regione, viisque arduis ac difficilibus: quapropter in villa proxima subsistere sæpius necesse est.

87 *Oppidulo, quod versu dicere non est*] Scilicet Equotutico; quæ vox stare nequit in versu hexametro. Equotutium, vel, ut legunt alii, Equotuticum, sive Equus Tuticus, Apuliæ Dauniæ fuit oppidulum, hodie *Ariano* dicitur, aliis *Foggia:* in colle situm est ad Apenninum montem: a Benevento in ortum distat milliaribus duodecim, ex Sansone. Illius meminit Cicero ad Attic. VI. 1. 'Scire vis tuas ego quas acceperim literas. Omnes fere quas commemoras, præter eas quas scribis Lentuli pueris et Equotutico ac Brundusio datas.'

Quod versu dicere non est] Imitatio est Lucilii ita Sigillaria indicantis Sat. 7. 'Servorum festu' dies est, Quem plane hexametro versu non dicere possis.' De hoc servorum die continuo post Saturnalia celebrari consueto, Macrob. I. 10.

88 *Venit vilissima rerum Hic aqua*] Quæ scilicet aliunde petenda et longe, e fonte aliquo.

89 *Ultra* [*ultro*] *Callidus*] Quidam legunt *ultra*, id est, in ulteriorem regionem. Quod satis placet.

91 *Canusî*] Canusium Apuliæ oppidum, hodie *Canosa*, in colle ædificatum apud Aufidum amnem: a Cannis excisis distans tribus milliaribus.

Lapidosus] Lapidis instar durus et insipidus: vel lapidibus plenus, e farina minime pura; sive male concinnata mola, sive non sat dura, quæ grana conterendo ipsa deteratur, ruptis inde particulis, quæ immixtæ pani dentes manducantis offendunt.

Aquæ non ditior urna] An quod Aufidus est duntaxat lacus, quemadmodum Strabo asserit, cujus proinde aqua potu injucunda esset? an, ut scribunt nonnulli, quod Aufidi fluvii alveus interdum arescit?

Qui locus a forti Diomede est conditus olim.
Flentibus hic Varius discedit mœstus amicis.
Inde Rubos fessi pervenimus, utpote longum
Carpentes iter, et factum corruptius imbri.
Postera tempestas melior; via pejor adusque
Barî mœnia piscosi: dein Gnatia lymphis
Iratis exstructa dedit risusque jocosque,

haud felicior: quod oppidum ædificatum est quondam a strenuo Diomede. Illinc Varius tristis abscessit ab amicis dolentibus. Hinc Rubos perreximus fatigati, quod longius iter feceramus, atque ob pluviam molestius. Postridie tempus fuit magis opportunum, at via deterior usque ad muros Barii piscosi. Deinde Egnatia infensis aquis condita præbuit risum ac ludum, quod persuadere volunt thura absque

91 *Aquæ non dulcior* Cruquius.—93 Harl. 3. et edd. vett. *hinc Varius.* Harl. 2. 4. 6. 7. omnes Torrentii, Bentleii Regin. et duo alii, duo Bersmanni, *hic Varius;* et sic edd. antiq. Bentl. et recentt.—97 Edd. ante Bentl. *dehinc;*

NOTÆ

92 *Qui locus a forti Diomede est conditus olim*] Diomedes Ætoliæ rex; post Achillem et Ajacem fortissimus inter Græcos: singulari pugna cum Hectore et Ænea congressus est; Palladium abstulit; Martem quoque et Venerem vulnerasse in bello Trojano fertur. Quapropter indignata Dea uxorem ejus Ægialen libidinibus fœdis adeo perdidit, ut ille tum ab ipsa tum a patria abhorruerit; diverteritque in Apuliam, ubi cum Dauno rege fœdere inito, non unam urbem condidit. Memorantur Canusium, Arpos sive Argos Hippium, quæ et Argyrippa.

93 *Varius discedit*] Vocantibus alio negotiis. Alii volunt ad castra Cæsaris contendisse alia via.

94 *Rubos*] Rubi urbs Apuliæ, quibusdam *Ruvo* dicta, Canusium inter et Barium.

Fessi] Confectis a Canusio, ubi pranderant, viginti milliaribus aut circiter.

96 *Postera tempestas melior, &c.*] Cœlum non pluvium, ut heri.

Via pejor] Ob hesternum imbrem, locorumque difficultatem.

97 *Barî mœnia piscosi*] Barium Apuliæ oppidum, regioni nomen dedit Barianæ dictæ: mari alluitur, ad oram sinus Veneti: quare *piscosum* vocat Horatius. Conditum est et nominatum ab incolis Baræ parvæ insulæ apud Brundusium, teste Festo.

Gnatia] Hæc et Egnatia dicitur, hodie *Gnazzi*, vel *Nazzi:* urbs Salentinorum etiam maritima, media fere inter Barium et Brundusium, ab utroque distans triginta circiter milliaribus.

Lymphis Iratis exstructa] Seu quod aquæ dulcis penuria laborat, seu potius quod sic notare vult Poëta Gnatianos ut lymphaticos, id est insanos, quippe qui non modo credant sed et aliis persuadere velint rem incredibilem aut superstitiosam, de qua mox. Vide Festum in voce, 'lympha,' ubi egregie ostendit lympham dici pro nympha, mutata literula: et lymphatos dici furiosos, eo quod creditum veteribus, a nymphis, si conspicerentur, furorem immitti. Ludit igitur Poëta in ambigua voce.

Dum flamma sine thura liquescere limine sacro
Persuadere cupit: credat Judæus Apella,
Non ego: namque Deos didici securum agere ævum;
Nec, si quid miri faciat natura, Deos id
Tristes ex alto cœli demittere tecto.
Brudusium longæ finis chartæque viæque.

igne incendi in templi aditu. Fidem habeat Judæus recutitus: ego certe minime credam. Quippe Deos accepi tranquillam vitam ducere: ac si quidpiam mirandum edat natura, illud nequaquam a numinibus solicitis immitti e summis ædibus Olympi. Brundusium terminus fuit prolixi itineris, erit etiam hujus descriptionis.

Harl. 6. Franek. et tres codd. Pulmanni, et edd. recentt. *dein.*—102 Cuning. *faciat miri natura.*—103 *Ex alto cœli tristis* Cuning.

NOTÆ

99 *Dum flamma sine thura liquescere, &c.*] Hujus miraculi superstitiosi meminit Plinius II. 107. ita scribens: 'In Salentino oppido Egnatia, imposito ligno in saxum quoddam ibi sacrum, protinus flammam existere.' Porro notavimus alibi cognitos Ethnicis Sacros Codices, e quibus non pauca mutuati fabulis asperserunt. Certe patet adumbratum hic quod habetur III. Reg. 18. de vocato cœlitus igne Eliæ precibus, quo repente consumta sunt holocaustum, et ligna, et altare lapideum, et superfusa copiose aqua. Vide II. Od. 19.

100 *Credat Judæus*] Insimulat Horatius Judæos superstitionis, eo quod mox relatum miraculum crederent ac venditarent. Hinc et rem Gnatianam ejusmodi credulis hominibus narrandam suadendamque remittit: quæ sibi suisque comitibus duntaxat 'risus dedit et jocos.' Romanos tamen non parum superstitionibus addictos lege apud Plin. XXVIII. 2. &c.

Apella] Quasi sine pelle in præputio circumciso: recutitus. Pers. Sat. V. 184. 'recutita sabbata' deridet: ubi nos plura de hac lege Judæis a Deo data: item ad Juvenal. Sat. XIV. 99. Salmasius etymologiam istam docte refellit; tum quod nequaquam brevis esse posset prima syllaba vocis *apella*, tum quod potius dicendum foret *impella* vel *abpella*, sicut dicitur imberbis, et absimilis, &c. Solerter autem et apposite ait fuisse tum Romæ Judæum quemdam nomine *Apellam*, ad quem sane Horatius respexerit.

101 *Deos didici securum agere ævum*] Ab Epicuro sic statuente, mortalia et inferiora quælibet minime Diis curæ esse. Vide I. Od. 34. lege et Plin. II. 7.

104 *Brundusium*] Hæc urbs regni Neapolitani maritima, in provincia Hydruntina, ad oram maris Adriatici. *Brindes.* Ennius: 'Brundusium pulchro præcinctum præpete portu.'

Longæ finis viæ] Viæ causa et finis patet ex dictis initio.

Longæ] Nam Roma distat Brundusium milliaribus trecentis et sexaginta. Hæc vero confecit Horatius quindecim diebus. Quidam numerant septemdecim, sed perperam.